

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNING MULOQOT KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH ZARURIYATI

Hayitova Muhabbat Rahmatullayevna

Zarafshon shahar „Bilag'on” nomli
7-davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti
katta -, „Quyuncha” guruhi tarbiyachisi

Anotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot omillari va uning madaniy jihatlari, jumladan ularda muloqot madaniyatini shakllantirishning psixologik va ijtimoiy xususiyatlari haqida ma'lumotlar berilgan

Kalit so'zlar. Maktabgacha ta'lim, muloqot madaniyati, ijtimoiylashuv, psixologiya, ijtimoiy-psixologik.

KIRISH

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev O'zbekiston Mustaqilligining yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida O'zbekistonda yangi bir uyg'onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilayotgani haqida gapirdi. Ushbu shiddatkor davrda bolaning emotsional rivojlanishiga shaxs yaxlit rivojlanishining dastlabki tarkibiy qismlaridan biri sifatida qarash va uni sifatli rivojlantirish masalasi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu bosqichli pedagogik jarayon bo'lib, mazkur vazifani uzluksiz ta'lim tizimi xususiyatlarini e'tiborga olgan holda, maktabgacha yoshdagi bolalardan boshlab amalga oshirish maqsadga muvofiq. Zero, - “Maktabgacha bo'lgan yosh - bola shaxsining jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatdan shakllanishining asosiy davridir”¹. Maktabgacha yoshdagi bolalarda barcha faoliyatlar asosan o'yin orqali amalga oshirilishini nazarda tutganda, rolli va syujetli o'yinlar, musiqa mashg'ulotlari bu yo'nalishda katta imkoniyatlarga ega ekanligini tasavvur etish qiyin emas.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim muassasalarida bola shaxsining rivojlanishi va interfaol metodlarini amalga oshirishning metodik ahamiyati shakllantirish muammolarini Z.Rahimova, SH.Munavvarov, N.Egamberdiyeva,

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 2020 yil 24 yanvar).

S.K.Annamuratova, S.Bulatov, F.B.Valixo‘jayeveva², H.Nurmatov, A.Sulaymonov va boshqa tadqiqotchilar o‘rganganlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot madaniyatini shakllantirishning o‘ziga xos jihatlari mavjud bo‘lib avvalo bola shaxsiy va jismoniy rivojlanishiga bevosita bog‘liqdir. Bolaga tabiat ato qilgan barcha aqliy qobiliyatlar ona tilini o‘zlashtirish, ayniqsa uni maktabgacha yoshda o‘rganib olish tufayli yuzaga chiqadi hamda rivojlanadi.³

Maktabgacha yoshdagi bolaning muloqot madaniyati shakllanishining ijtimoiy rivojlanishini umumiy tasir omillariz tasavvur etib bo‘lmaydi. Umumiy manoda ijtimoiylashuv-bu bolaning jamiyatda mavjud bo‘lgan ijtimoiy-axloqiy me‘yorlar va xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtirish jarayonidir. Ijtimoiylashuv-bu butun hayot davomida davom etadigan doimiy jarayon. Maktabgacha yoshdagi bolalikda bu birinchi navbatda ijtimoiy hayot normalarini o‘zlashtirishdir.

Maktabgacha ta‘lim muassasasida bolalar nutqini rivojlantirishga oid ishlar tizimi doirasida savodxonlikga o‘rgatish masalalari maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan nutqni tushunishning psixologik jihatlari bilan uzviy bog‘lik bo‘lgan ishlarning o‘ziga xos mazmun va metodikaga egaligi bois dasturning alohida bulimidan joy olgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutq va muloqot madaniyatini rivojlantirish — bu murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u faqat bolaning eshitgan nutqiga taqlid qilishidan iborat emas. Bu jarayon bolalarda umuman muloqot faoliyatini rivojlantirish va birinchi navbatda, muloqotga ehtiyoj mavjudligi bilan bog‘likdir.

O‘z davrining ilmiy yutuqlari doirasida Ye.I.Tixeeva quyidagilarni ishlab chiqqan⁴:

- bolalarni maktabda ta‘lim olishga tayyorlovchi uyushtirilgan dasturiy mashg‘ulotlarni o‘tkazish metodikasi;
- maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini, fikrlashini rivojlantirish va ularga ona tilini o‘qitish metodikasi;

² Dolimova Davlatoy “Bolalarni qurish-yasashga o‘rgatishda interfaol metodlaridan foydalanish metodikasi(tayyorlov guruh misolida)” Namangan-2019 6-b

³ F.R. Qodirova, M.R. Qodirova “Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi” darslik “Istiqlol” T-2006 8-b

⁴ Axmedova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘zlashtirish darajasini aniqlash va tahlil qilish . Bola shaxsini rivojlantirishning dolzarb muammolari mavzusidagi II xalqaro anjuman. – T.: 2009

• original didaktik material tizimi va undan maktabgacha ta'lim muassasasida foydalanish metodikasi.

Bolaning psixologik shakllanishida nutqning hal kiluvchi o'rinni egallashi uning turli bosqichlarda rivojlanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar va omillarning ahamiyatini yanada oshiradi. Nutq rivojini harakatlantiruvchi kuchlar hakidagi masala ular shiddat bilan va to'satdan amalga oshirilishi tufayli ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Ushbu masalaga aloqador jihatlar borasida maktabgacha ta'limning asosiy vazifalari quyidagilarni belgilab beradi:⁵

- bolalarni xalqning boy milliy, madaniy tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida aqliy va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash;

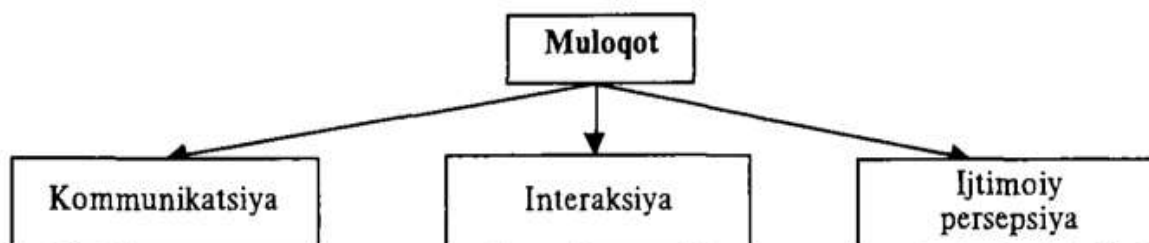
- maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilish mayllarini shakllantirib, ularni muntazam ravishdagi ta'lim jarayoniga tayyorlash;

- bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish.

- bolalarning jismoniy va ruhiy sog'ligini ta'minlash kabilarni o'z oldiga maqsad qilib belgilaydi.

NATIJA

Umuman olganda muloqot madaniyati umumiy psixologiyaning tarkibiy qismlaridan bo'lib sohalar majmuasida alohida ahamiyatga ega va har qanday ijtimoiy psixologiya yo'nalishidagi fan sohasida uning tarkibi (struktura) muammosi muhim o'rin tutadi. Chunki muloqot tuzilishini aniqlab olish uning tarkibidagi har bir elementni alohida tahlil qilish imkonini beradi. Muloqotning asosiy tarkibi quyidagi elementlardan tashkil topgan, deb hisoblanadi.⁶

⁵ Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (o'quv-uslubiy qo'llanma). – Qarshi: Nasaf, 2011. 33-b

⁶ M. Maxsudova “Muloqot psixologiyasi” O'quv qo'llanma TOSHKENT «TURON-IQBOL» 2006

Yuqoridagi tahlillar va dastur tarkibini o‘rganish natijasida ushbu jihatlarni aniqladik:⁷

- Muloqot madaniyatida til fikrlash bilan bog‘lik va u uning quroli hisoblanadi.
- Til aqliy faoliyatni rejalashtirish imkoniyatini yaratadi; bu jarayonda tilning muhim vazifasi — insonning xulq-atvorini boshqarish vazifasi paydo bo‘ladi.
- Har qanday muloqot jarayonida jumladan bolalarda ham til uning muloqotga muhtojligi tufayli paydo bulgan psixologik omildir.
- Maktabgacha yoshdagi bolalar muloqot madaniyatini rivojlantirish — bu murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bulib, u faqat bolaning eshitgan nutqiga taqlid qilishidan iborat emas, balki bu bolalarda muloqot faoliyatini rivojlantirish va muloqotga ehtiyoj mavjudligi bilan bog‘liqdir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning tengdoshlari bilan munosabatlari sohasi aqliy va shaxsiy rivojlanishi uchun ahamiyatlidir. Tengdoshlarning talablari bilan bolaning o‘yindagi obyektiv imkoniyatlari o‘rtasida, shuningdek, bola va tengdoshlarning yetakchi ehtiyojlari o‘rtasida uyg‘unlik bo‘lishi zarur. Bunday izchillikning yo‘qligi bolaning tengdoshlari bilan munosabatlarining buzilishiga va natijada salbiy shaxsiy rivojlanishga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi muloqotda muammolar paydo bo‘lishiga yordam beradigan tashqi shart-sharoitlar: oiladagi munosabatlarning buzilishi, bolalarga ota-ona munosabatining o‘ziga xos xususiyatlari va tarbiyaning noqulay shart-sharoitlari muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, tadqiqot natijalaridan aniqlanishicha, ota-onaning farzandiga munosabati unda muloqotchanlikning rivojlanishiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsi rivojlanishida muloqot ta’sirining psixologik xususiyatlari muloqotning individ shaxsi va psixik xususiyatlari rivojlanishiga ta’siri va shu orqali ular shaxsida yuksak fazilatlar, faoliyat turlariga qiziquvchanlik, layoqat va qobiliyatlarini shakllantirish bo‘yicha ilmiy g‘oyalarni nazariy jihatdan boyitishga xizmat qilishi bilan izohlanadi, tadqiqotdan olingan natijalar umumiy psixologiya, oila psixologiyasi, pedagogik psixologiya, shaxslararo munosabatlar psixologiyasi, ontogenez psixologiyasi, differensial psixologiya va ijtimoiy psixologiya fanlarida maktabgacha yoshdagi

⁷ Axmedova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘zlashtirish darajasini aniqlash va tahlil qilish . Bola shaxsini rivojlantirishning dolzarb muammolari mavzusidagi II xalqaro anjuman. –T.: 2009.

bolalarning muloqot jarayonida shaxs xususiyatlari shakllanishining psixologik omillarini o‘rganish yuzasidagi tadqiqotlarni ilmiy jihatdan asoslab berishi bilan belgilanadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Bir so‘z bilan aytganda maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsining ayrim ijtimoiylashuv xususiyatlarini rivojlantirishda muloqotni shakllantirish metodikasi umumiy talim tarbiya va rivojlanishda ushbu faoliyatning mazmuni va uning qay darajada uyushtirilganligiga samarali tasir ko‘rsatadi. Chunki to‘g‘ri tashkil etilgan madaniy muloqot faoliyati davomida va atrofdagi kishilar bilan kundalik munosabatda bolaning aqliy, jismoniy va axloqiy rivojlanishi takomillashib boradi. Shuning uchun ham bolalar ijtimoiy faolligini bilish, bolada foydali odatlarni shakllantirish, ijobiy xarakter belgilarini rivojlantirishda muloqot madaniyati mexanizmlarini tashkil qilish hal qiluvchi omildir.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2017 yil 30 sentyabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5198-sonli farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda «2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ2707- sonli qarori.
3. To‘Xtasinova, M. X. Q., & Aliyeva, N. H. (2023). SLENG TURLARI HAMDA UNING O‘ZIGA XOS JIHLTLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(5), 296-299.
4. Alieva, N. (2022). The Use of New Phraseological Units and Collocations in the Language. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(11), 66-72.
5. Navruza, A. (2023). INGLIZ TILI MORFOLOGIYASIDA SOZ TURKUMLARINI ORGANISH ZARURIYATI. ITALY” ACTUAL PROBLEMS OF SCIENCE AND EDUCATION IN THE FACE OF MODERN CHALLENGES”., 14(1).
6. Aliyeva, N., & qizi Shodiyeva, G. N. (2023). INGLIZ TILIDA SO ‘Z TURKUMLARI TASNIFI MASALALARI SHARHI. *SCHOLAR*, 1(13), 22-27.

7. Nematovna, F. S. (2022). Alisher Navoiy Asarlarining Tarjimalari Tarixi. Miasto Przyszłości, 30, 10-13.

8. Nematovna, F. S. (2022). The Importance of Body Language as a Means of Non-Verbal Communication in Teaching Process. In International Conference: Problems and Scientific Solutions (pp. 41-47).

9. Муртазаева, Ф. Р. (2023). ВНУТРЕННИЙ МИР ЖЕНЩИН В АНГЛИЙСКОЙ «ЖЕНСКОЙ ПРОЗЕ». Инновационные исследования в науке, 2(10), 44-48.

10. Муртазаева, Ф. Р. (2023, August). ДИНАМИКА РАСКРЫТИЯ ПСИХОЛОГИЗМА В АМЕРИКАНСКОЙ «ЖЕНСКОЙ ПРОЗЕ». In International Conference of Education, Research and Innovation (Vol. 1, No. 7, pp. 15-19).

11. Муртазаева, Ф. Р. (2023, August). СВОЕОБРАЗИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПСИХОЛОГИЗМА В УЗБЕКСКОЙ «ЖЕНСКОЙ ПРОЗЕ». In INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS. (Vol. 2, No. 7, pp. 5-10).

12. Rashidovna, M. F., & Rakhimovna, B. L. THE PROBLEM OF FAMILY AND FAMILY VALUES IN” WOMEN'S PROSE» OF VICTORIA TOKAREVA AND ZULFIYA KUROLBOY KIZI. SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY, 157.

13. Гудзина, В. А. (2023). МОДИФИКАЦИЯ КОНЦЕПТА «БАХТ» В УЗБЕКСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЕ. Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari, 1(1), 58-61.

14. Victoria, G. A. (2022, December). INTERPRETATION OF THE CONCEPT “HAPPINESS” IN RUSSIAN AND UZBEK CULTURE. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 60-63).

15. Гудзина, В. А. (2021). ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ И ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ МАРКЕРЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕМЫ СЧАСТЬЯ В ЛИРИКЕ АХМАТОВОЙ И ЗУЛЬФИИ. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 4(2).

16. Гудзина, В. А. (2021). ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ И ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ МАРКЕРЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕМЫ СЧАСТЬЯ В ЛИРИКЕ АХМАТОВОЙ И ЗУЛЬФИИ. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 4(2).

17. Gudzina, V. (2021). Space of the Women's World in the Poetry of Zulfia. European Journal of Research Development and Sustainability, 2(3), 83-85.

18. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O‘zbekiston, 2017. – 488 b.

19. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. –T.: O‘zbekiston, 2017. – 592 b.

20. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. –T.: O‘zbekiston, 2017. – 508 b.

21. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 2020 yil 24 yanvar).

Internet manbalari:

1. <http://www.lib.psichology.msu.ru>
2. <http://www.lib.psichology.ru>

Research Science and
Innovation House

